

*Мартиненко Валентина Олександрівна,
канд. пед. наук, ст. наук. співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

ПАРАМЕТРИ ОПТИМАЛЬНОЇ СКЛАДНОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема оцінки складності навчальних матеріалів особливо гостро стоїть для вікової групи молодших школярів. У цей період учні оволодівають не лише технікою читання (спосіб, правильність, темп,) а й прийомами смислового читання – здатністю повноцінного розуміння текстів та продуктивною взаємодією з ними.

У світовій і вітчизняній практиці у педагогіці, лінгвістиці, психології поліграфії, програмуванні під час оцінки якості змісту текстів використовують терміни «зручність, легкість читання», «зрозумілість тексту», «складність тексту». При цьому під зручністю, легкістю, читабельністю тексту дослідники розуміють такі властивості тексту, які під час читання не викликають у читачів підвищеного стомлення.

Однією з основних вимог, які висуваються до навчальних матеріалів для дітей, є зручність читання, яка передусім залежить від якості презентації тексту у друкованому вигляді, його зовнішні технічні показники. До них, зокрема, належать: якість поліграфії (тип і розмір шрифту, колір; якість друку (контрастність набірного знака, рівень насичення фарби), якість паперу тощо. Для молодших школярів та інших вікових груп зазначені параметри регламентовано державним документом, затвердженим МОЗ України "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей"[1]. Згідно з ним видавці друкованої продукції мають дотримуватися комплексу вимог, спрямованих на забезпечення зручності читання тексту, відповідною формою подання інформації з метою попередження негативного впливу процесу читання на здоров'я дітей різних вікових груп.

У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці накопичено досить великий масив робіт з досліджень різних структурно-понятійних складників тексту, що стосуються безпосередньо складності його змістової частини. До основних

з них відносять: інформативність, абстрактність викладу, складність лінгвістичних конструкцій, складність структури тексту та інші.

Для оцінки абстрактності викладу навчального матеріалу зазвичай враховується частка слів у складі того чи іншого тексту, які позначають абстрактні смислові поняття, які недоступні безпосередньому чуттєвому сприйманню, наприклад, *совість, сміливість, здоров'я та ін..* Чим більша частка в тексті слів з абстрактним значенням, тим складніший текст.

Оцінка складності лінгвістичних конструкцій тексту визначається середньою довжиною речень, яка вимірюється кількістю слів; довжиною слів; кількістю складносурядних і складнопідрядних речень; відсотком вживання у тексті низькочастотної чи малознайомої для дітей лексики і т. ін. Варто зазначити, що підходи до визначення кількісних показників складності лінгвістичних конструкцій тексту у науковій літературі різняться.

Наприклад, українська дослідниця Я. Прихода дотримується думки, що у 3 класі кількість нових слів на сторінку не повинно бути більше 5, а в 4 класі – 7 - 8 слів. [2]. Очевидно, що рекомендована автором кількість незнайомих слів на сторінку потребує певних коментарів. Наприклад, якщо більшість лексичних значень цих слів учні можуть з'ясувати з допомогою дорослого, здогадатися за контекстом або у підручнику є виноска з їх тлумаченням, такі рекомендації можуть бути прийнятними. А, якщо ні, то чи не забагато незнайомих слів на сторінку? Загальновідомо, що молодші школярі, зустрічаючись під час читання з незнайомою лексикою, просто пропускають її, не беручи до уваги. Отже, про повноцінне розуміння змісту тут вже не йдеться.

Вітчизняні фахівчині О. Павлик та Л. Лисогір, приєднуючись до результатів інших досліджень, стверджують, що «слова, що мають понад три склади, оперативна пам'ять утримує менше, а отже – вони не переходять у довготривалу». [3] Погоджуємося, що оптимальною довжиною слів у текстах для молодших школярів є трискладові слова. Водночас шкільна практика засвідчує, що молодші школярі знають, розуміють, досить легко читають, прекрасно утримують у своїй довготривалій пам'яті багато чотирискладових високочастотних слів, словосполучень, за умови, що у них більшість складів є

відкритими, наприклад, «шоколадне морозиво», «математика», «допомога», «перемога» та ін. Але коли частка 4-5 складових слів у тексті є значною (наприклад, понад 20%), легким і простим для читання/сприймання абсолютною більшістю молодших школярів він бути не може.

Аналіз фахової літератури засвідчує також неоднозначність висновків і щодо оптимальної довжини речень. Зазначені вище автори вважають, що для дітей 6–7 років оптимальна довжина речення має складатися із 6–7 слів, для школярів 8–14 років цей показник може досягати 10–15 і навіть 20-25 слів [2-3]. Очевидно, автори мали на увазі загальну кількість слів у реченні з урахуванням службових частин мови.

Більшість експериментальних досліджень щодо визначення оптимальної довжини речень спираються на відому роботу американського психолога Дж. Міллера і його число $7(\pm 2)$. Він довів: «За законом обсягу оперативної пам'яті, людина взмозі водночас утримувати $7(\pm 2)$ елементів». Тож і середня довжина речення (або його підрядних чи сурядних частин) має принаймні наближатися до цієї величини, адже, коли читач доходить до його кінця, він повинен пам'ятати, з чого воно починалося, - такий висновок зробив у своєму дисертаційному дослідженні вітчизняний учений П. Селігей [4]. Психолог Я. Мікк, автор робіт з оптимізації різних параметрів складності навчальних текстів вважав, що оптимальна довжина речення для молодших школярів має містити 6-8 повнозначних частин мови.

Цілком очевидно, що у контексті врахування різних показників складності тексту для молодших школярів, зважаючи на невеликий обсяг словникового запасу учнів, рівень фонових знань і т. ін., варто обов'язково брати до уваги не лише зазначені кількісні показники, а й якісні лінгвістичні параметри: відсоток абстрактної лексики, її частотність; наявність у тексті складних для читання дітьми слів із збігом трьох, а почасти і чотирьох приголосних: *справжній, штраф, знайомство, скрізь, майстри, завтра* та ін.. Лексичні значення цих слів знайомі дітям 7-10 років, але під час читання більшість учнів, як показує практика, «спотикається» на них під час

вимовляння. Якщо таких слів у тексті багато, це негативно впливає на темп читання, часові затрати, викликає надмірну напругу, стомлювання дітей.

В одному з аналізованих нами уривку з тексту обсягом 2/3 сторінки (підручник читання, 4 клас) таких слів було **8**: *Стрибог, волхви, Стриба, вздрів, громовержця, стрілами, найкращих, стрічки*. У підручнику не спостерігалось жодного пояснення хоча б перших п'яти складних і незнайомих дітям слів. Далеко не всі учні можуть здогадатися про лексичне значення цих слів за змістом.

У контексті вивчення нами питання складності тексту для учнів 3-4 класів, важливими і продуктивними є напрацювання зарубіжних учених в аспекті формування різних механізмів зорового сприймання учнями змісту тексту. Недостатній рівень їх сформованості відповідно до вікових можливостей дітей є дуже серйозним бар'єром під час формування навичок читання і письма [5]. У науковій літературі різнобічно вивчено вплив довжини і частотності слова на кількість і тривалість зорових фіксацій.

Заслужують на увагу висновки учених про те, у дітей 6-7 років психолінгвістична складність тексту не має істотного впливу на параметри їхньої окуломоторної активності, оскільки школярі цього віку застосовують переважно поскладовий спосіб читання, у них поки що недостатньо розвинені буквено-складові зв'язки.

У дітей 8-10 років спостерігається тенденція до диференціації читання різних за складністю текстів за основними просторово-часовими показниками руху очей. Учні здійснюють більш тривалі фіксації під час читання складних текстів, які характеризуються значною кількістю абстрактної лексики, малознайомими, важковимовними і довгими словами. Такий характер зорової активності притаманний і досвідченим читачам. Незважаючи на оволодіння більшістю учнів 3-4 класів синтетичними прийомами читання, під час сприймання складних лексико-граматичних конструкцій синтетичні прийоми читання учні замінюють на аналітико-синтетичні (читання складами), роблять чимало помилок прочитання як знайомих, так і не знайомих слів.

Виявлені помилки є свідченням недостатнього рівня оволодіння повноцінною навичкою читання, її автоматизації в цілому.

Такі висновки зарубіжних дослідників узгоджуються з результатами наших досліджень, згідно з якими 25-30% відсотків сучасних школярів 3-4 класів застосовують поскладовий спосіб читання. Крім складності лексико-граматичних конструкцій, на такий непродуктивний спосіб читання учнів впливає й інший дуже вагомий чинник. Так, стрімке зростання інформаційних потоків переважно у візуальній формі, активна взаємодія учнів із засобами електронної продукції спричинили неабиякі труднощі у сприйманні школярами лінійної одностильної інформації, у т.ч. значних за обсягом текстів. Для сучасних «цифрових» дітей типовим є швидкий темп обробки одержуваної візуальної інформації і низький темп обробки та якості розуміння вербальної.

Ключові слова: читабельність; складність тексту; параметри складності; молодші школярі.

Список використаних джерел та літератури.

1. Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»: наказ МОЗ України від 18.01.2007 р. № 13 [165]. [Електронний ресурс] / Інтернет-видання «Баланс-клуб». – Режим доступу: <http://www.balance.ua/ua/news/detail/6163/>.

2. Прихода Я. Мовна культура в підручниках. *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. К., 2021.

3. Якими мають бути тексти в підручниках, аби учні їх легко сприймали й розуміли : *Веб-ресурс НУШ*: <https://nus.org.ua> > articles (дата звернення 10,03 2024 р).

4 Селігей П. О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: дис.. ... д-ра філолог. наук. К. 2016. 427 с.

5. Rayner, K. et al. Eye movements and the perceptual span in older and younger readers / *Psychology and Aging*. –2009. V.24(3). pp. 755-760.